

gradivo. Ljubljanski kolodvor je bil zgrajen ob severnem robu starega mestnega jedra. Na četrtem panoju je zato predstavljeno fotografsko gradivo nekaterih pomembnejših objektov, ki stojijo ob Kolodvoru – železniška stavba, avtobusna postaja, hotel Miklič, še prej hotel Metropol (po drugi svetovni vojni Dom armade, po osamosvojitvi Slovenije so se v njem naselili razni uradi in v pritličju lokali). Predstavljene so tudi nekatere problematike, ki so se pojavile z izgradnjo železnice po letu 1850, npr. prekinitev drevoredne povezave med parkom Tivoli in mestom, ki so jo kasneje rešili z izgradnjo enega izmed treh podhodov v 70. letih 20. stoletja. Na zadnjem, osmem panoju so predstavljene tudi sodobne fotografije, ki obeležujejo dela na nadvozu čez Dunajsko cesto.

Lučka Savinek

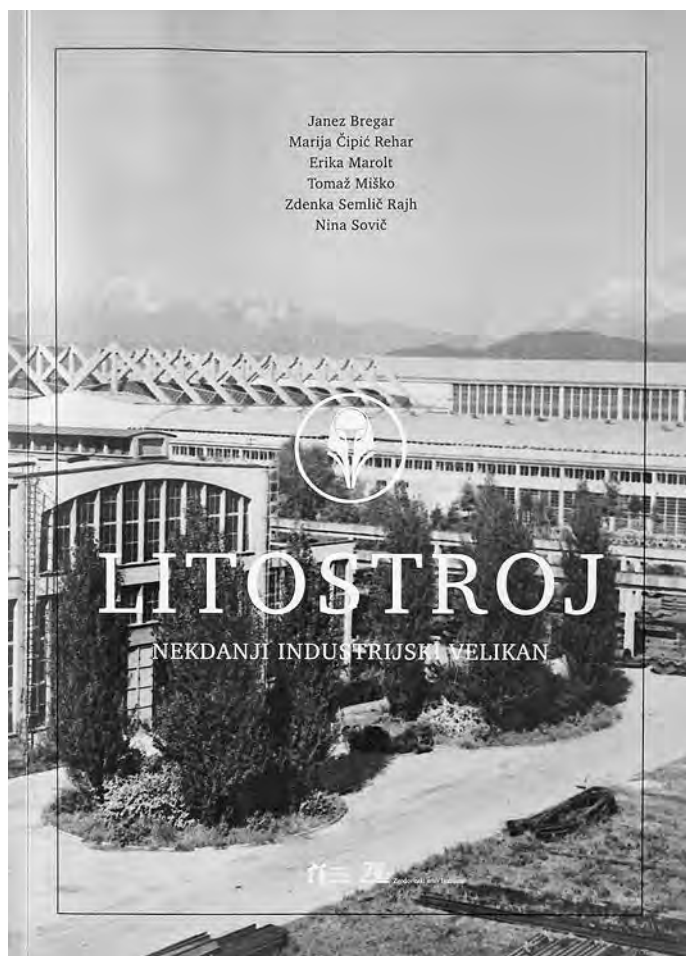
Litostroj: Nekdanji industrijski velikan

Razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana in Mestne knjižnice Ljubljana
Ljubljana, Krakovski nasip, 19. 9. 2024–21. 10. 2024

Razstava Litostroj: Nekdanji industrijski velikan je bila na ogled postavljena med 19. septembrom in 21. oktobrom 2024 v galeriji na prostem na Krakovskem nasipu v Ljubljani. Nastala je v sodelovanju Zgodovinskega arhiva Ljubljana in Slovenske knjižnice – Centra za domoznastvo Mestne knjižnice Ljubljana. Ob pripravi razstave sta tako združili moči kulturni ustanovi s skupnimi koreninami v nekdanjem arhivu ljubljanskega mestnega magistrata, pri čemer sta se povezali tudi z drugimi ustanovami, ki hranijo gradivo, povezano z bogato dediščino nekdanjega industrijsko-poslovnega sistema Litostroj (foto-

*Razstava Litostroj: Nekdanji industrijski velikan v galeriji na prostem na Krakovskem nasipu v Ljubljani
(Foto: Tina Arh, ZAL)*

Naslovnica kataloga razstave

grafije za razstavo sta prispevala tudi Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije ter Srednja šola tehniških strok Šiška).

Namen razstave je bil širši javnosti prikazati nastanek, delovanje in zaton ljubljanskega industrijskega giganta skozi bogato arhivsko gradivo v hrambi Zgodovinskega arhiva Ljubljana, ki obsega skoraj 93 tekočih metrov (spisovno gradivo, fotografije, filmi, načrti), in skozi zgodovino, zapisano v tovarniškem glasilu *Litostroj*, ki je izhajalo med letoma 1960 in 1990. Sodelovanje med ustanovama je spodbudila digitizacija glasila delovnega kolektiva Litostroj, ki so jo izvedli v Mestni knjižnici Ljubljana s sodelovanjem Nacionalne univerzitetne knjižnice v letih 2023/2024.

Avtorji razstave (arhivisti ljubljanske enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana Janez Bregar, Marija Čipić Rehar in Zdenka Semlič Rajh so avtorji spremnih besedil prvega sklopa razstave, drugega sklopa pa bibliotekarji Mestne knjižnice Ljubljana Erika Marolt, Tomaž Miško in Nina Sovič) so se pod taktirko urednice razstave Marije Čipić Rehar posvetili široki paleti tem, povezanih z delovanjem Litostroja. Na 22 razstavnih panojih, ki jih je oblikovala Petra Dular Mušič (Proksimo d. o. o.), so avtorji predstavili pestro zgodovino Litostroja, ne samo kot tovarne, temveč tudi kot skupnosti, nekakšne velike družine več tisoč zaposlenih, in tudi svojevrstnega »mesta v mestu«. Na 22 panojih si je bilo mogoče ogledati raznolikost dejavnosti Litostroja ter tudi načina življenja in udejstvovanja delavcev nekdanjega podjetja, ki s svojim delovanjem ni zaznamovalo le Ljubljane in njene okolice. Litostroj je svoj pečat pustil tudi v 22 državah vseh celin, kjer so še danes vidni rezultati delovanja tega nekdanjega industrijskega velikana.

Razstavne panoje je odlikoval predvsem pester izbor fotografij, katerih večino hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana v okviru arhivskega gradiva fonda SI_ZAL_LJU/0201. Titovi zavodi Litostroj, Ljubljana, a tudi spremljajoča besedila, ki so bila ravno dovolj dolga, da so lahko zaobjela kompleksnost obravnavane teme, ob čemer so bila hkrati tudi zanimiva in razumljiva za najširši krog obiskovalcev razstave. Za bolj vedoželjne obiskovalce je bilo poskrbljeno s QR-kodami, s katerimi so bili opremljeni vsi tematski panoji. Kode so omogočale dostop na obširnejša besedila predstavljenih tem na regijskem spletnem portalu Kamra, spletnem mestu, ki združuje digitalizirane vsebine s področja domoznastva v knjižnicah in drugih lokalnih kulturnih ustanovah.

Bogat izbor fotografskega ter drugega arhivskega in knjižničnega gradiva je na razstavnih panojih vzdolž Krakovskega nasipa, skupaj s

spremljajočimi besedili, obiskovalce razstave popeljal od Litostrojevih začetkov leta 1946, ko je na temeljih Litostrojevih predhodnikov in na mestu nekdanjih razlaščenih kmetijskih obdelovalnih površin v Šiški Vlada Ljudske republike Slovenije z odločbo dne 22. avgusta 1946 ustanovila državno industrijsko podjetje z imenom »Litostroj – tovarna in livarna strojev«, do njegovega zatona v devetdesetih letih 20. stoletja.

Uvod v razstavo sta predstavljala panoja o nastanku Titovih zavodov Litostroj in izgradnji tovarne Litostroj. Na slednjem je bila poleg zgodovinskih podatkov o izgradnji predstavljena tudi zgodba o rešenem življenju nedonošenke, ko se je pred litostrojsko kisikarno ustavil rešilni avtomobil, ki mu je na poti iz Kranja v ljubljansko bolnišnico zmanjkalo kisika. V kisikarni so nemudoma napolnili prazno steklenico kisika in s tem deklici, ki bi se sicer zadušila, rešili življenje. Uvodnima panojema v prvem sklopu razstave je sledil pano s predstavitevjo gradnje stanovanj za delavce in bivanjskih razmer v času izgradnje, na katerem so bili vključeni tudi načrti stanovanjskega naselja in tipičen tloris družinskih stanovanj v prvih litostrojskih blokkih ter tlorisi vrstnih hiš, zgrajenih v okviru litostrojskih stanovanjskih zadrug. Naslednji panoji so predstavili organizacijo podjetja, delavske svete – predstavniške organe delavcev podjetja kot eno izmed najvidnejših oblik samoupravljanja in obiske podjetja iz strani tedanjih pomembnih političnih osebnosti. Sledili so panoji o dejavnosti Litostroja in njegovih najbolj znanih proizvodnih artiklih, kot so vodne turbine in njihova oprema, črpalke in črpalna oprema, mostna, portalna in druga industrijska dvigala, procesna oprema in preoblikovalna tehnika, zobniški reduktorji in prenos, proizvodnja ulitkov, industrijska talna transportna vozila, dizelski motorji, a tudi o manj znani dejavnosti Litostroja, proizvodnji osebnih avtomobilov. Pano s predstavitevjo proizvodnje dizelskih motorjev in avtomobilov je tako obudil spomin na to, da se je prav v Litostroju leta 1969 v Sloveniji začela proizvodnja znamenitega avtomobila Renault 4, znanega pod ljudskim imenom »katrca«. S predstavitevjo dejavnosti terenske montaže in proizvodno-tehničnega servisa je bilo prikazano delovanje Litostroja izven matičnih obratov in njegov prispevek pri gradnji elektrarn v Sloveniji ter različnih objektih v nekdanjih jugoslovanskih republikah in drugod po svetu.

Drugi del razstave so predstavljali panoji, ki so Litostroj predstavili kot »mesto v malem« in kot skupnost, v kateri je bilo poskrbljeno tako za izobraževanje delovne sile z Izobraževalnim centrom Litostroj, osnovno preskrbo z uslužnostnimi storitvami (magazinom, delavsko-uslužbenko restavracijo, pralnico, servisnimi delavnicami ...), zdravstveno oskrbo z obratno ambulanto, varstvo otrok in socialno službo kot tudi za kulturno udejstvovanje delavcev (kino, gledališče, likovna in glasbena umetnost), športno kulturo v delovnem okolju, organizirane oblike druženja, počitniško ponudbo s tovarniškimi letovišči, počitniškimi domovi ob morju in v planinah ter požarno varnost in civilno zaščito. Zadnji pano, ki je sklenil razstavo, je bil posvečen prehodu podjetja iz samoupravljanja v tržno gospodarstvo, medtem ko je s fotografijami stavkajočih delavcev na Trgu republike in v Cankarjevem domu hkrati predstavil tudi zaton nekdanjega veličastnega podjetja v obdobju gospodarske krize osemdesetih letih 20. stoletja.

S postavitvijo razstave o Litostroju sta se največji slovenski regionalni arhiv in največja slovenska splošna knjižnica povezala s temo 34. Dnevov evropske kulturne dediščine (28. 9. 2024–12. 10. 2024) Dediščina kulturnih poti, mreženja in povezav. Po razstavi, ki je mesec dni sprehajalce na Krakovskem nasipu spominjala na čase nekdanjega industrijskega giganta, so bili organizirani trije vodeni ogledi, pri čemer sta razstavi celostransko predstavitev namenila tudi časopisa *Dnevnik* (3. 10. 2024, str. 9) in *Delo* (26. 10. 2024, str. 12).

Razstave v galeriji na prostem sicer ni več, vendar je njena vsebina v nekoliko razširjeni obliki izšla v katalogu razstave (Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2024, 98 strani), ki skupaj s spremljajočimi dejavnostmi v Mestni

knjižnici Ljubljana (razstava v prostorih Slovanske knjižnice, objava glasila Litostroj na portalu Digitalne knjižnice Slovenije, članki na spletnem portalu Kamra in zbiranje osebnih pričevanj Litostrojčanov) še naprej vabi k odkrivanju bogate zgodovine Litostroja in zakladnice virov, ki jih hranita Zgodovinski arhiv Ljubljana in Mestna knjižnica Ljubljana.

Branislava Majerič Bolka